

Klankletteractiviteiten met kleuters

Paul Filipiak, in samenwerking basisschool De Klumpert

2008/2016

Inhoud

1	Klankletteractiviteiten	3
1.1	Rijm	3
1.2	Letters	5
1.3	Klanken	6
1.4	Klankletterkoppeling	6
1.5	Thematische activiteiten.....	8
1.6	Differentiëren	9
1.7	Toetsing	9
2	Achtergronden van klankletteractiviteiten	10
	Bijlage 1 Voorbeelden.....	15
	Bijlage 2 Inschatten van het niveau van beginnend lezen.....	38
	Bijlage 3 Overzicht van klankletteractiviteiten	40
	Bijlage 4 Terminologie.....	52

1 Klankletteractiviteiten

Steeds meer onderzoek toont aan dat activiteiten met klanken en letters een groot effect heeft op het leren lezen van jonge kinderen. Vooral in de peuter- en kleuterperiode zijn ze er gevoelig voor.

Het werken aan klankletteractiviteiten is niet echt nieuw. Veel activiteiten zijn vanzelfsprekend in een kleutergroep (bijvoorbeeld het aanbieden van geluiden, versjes, rijmen, klanken). Wel is de speelse en intuïtieve gerichtheid ervan belangrijk. Programmagericht werken leidt niet zomaar tot speels leren. Klankletteractiviteiten moeten betekenisvol zijn en worden ingebed kleuterthema's. Ze zijn in deze brochure geordende in de volgende rubrieken:

- Rijm
- Letters
- Klanken
- Klankletterkoppeling

1.1 Rijm

Binnen het onderdeel rijm kun je de volgende soorten onderscheiden:

- Beginrijm: alliteratie; Liesje leerde Lotje lopen langs de lange Lindenlaan
- Eindrijm: woorden zijn onderverdeeld in één beginklank en één eindklank en op de eindklank wordt gerijmd: k-at/l-at, k-ast/m-ast, k-orst/d-orst
- Middenrijm: hierbij gaat het om de klinkers; hok, bos
- Nonsenrijmpjes

Er moet vaak worden gerijmd met de kinderen en er moet bij elk kind goed op gelet worden, of ze de rijmpjes eerst nauwkeurig en dan vlot opnemen. Er wordt daarmee een thematisch rijmwoordenschat opgebouwd, die ook nog bruikbaar is bij het lezen en spellen in groep 3 en 4, bijvoorbeeld bij rijmende wisselrijtjes.

Zoeken van dingen die rijmen

Van betekenis naar klank

Rijmen veronderstelt dat het kind zijn aandacht kan verschuiven van de inhoud van een woord naar de klanken waaruit het woord is samengesteld. De woorden /kip/ en /wip/ vertonen geen overeenkomst in betekenis, maar wel in klank. Het kind ontdekt geleidelijk dat er verschil bestaat tussen de betekenis van woorden en de klankvorm, de klankopbouw. De ontwikkeling van dit bewustzijn wordt volgens Mommers bevorderd door het leren van rijmpjes en versjes.

Begin- en eindrijm

Het onderscheid kunnen maken tussen de medeklinker(s) aan het begin van het woord (beginrijm, stafrijm of aanzet) en de rest van het woord (eindrijm), bijvoorbeeld: /maan/ /m/-/aan/, waarbij de/m/ het beginrijm is en /aan/ het eindrijm. Bij /steen/ is /st/ het beginrijm en /een/ het eindrijm.

Het is duidelijk dat een beginrijm van één medeklinker gemakkelijker is dan van twee of drie medeklinkers. Mommers maakt hierbij nog twee opmerkingen.

Ten eerste is de overgang naar het kunnen maken van dit onderscheid voor sommige kleuters een wat moeilijke stap. Maar deze is wel cruciaal, omdat hierbij vaak afzonderlijke klanken (fonemen) worden geïsoleerd. In zekere zin ervaart het kind dat losse klanken bouwstenen zijn van gesproken woorden. En het zijn deze bouwstenen die aan de basis liggen van ons (fonologisch) schriftsysteem. Anders geformuleerd: hierdoor zet het kind een belangrijke stap naar het ontdekken van het alfabetisch principe.

Ten tweede lijkt het onderscheid tussen beginrijm en eindrijm misschien wat theoretisch, maar het zogenaamde stafrijm berust juist op de beginklank(en) van de woorden. Bijvoorbeeld: 'Wie weet waar Willem Wouters woont?' en 'Leentje leerde Lotje lopen ...'

Bronnen voor het vinden van rijmpjes

- Oude en bekende versjes in: "Rijmpjes en versjes uit de oude doos" (S.Abrahammz)
- Spel- en muzikale suggesties: "Tante Nans zat op een Gans" (uitgeverij Helmond)
- Fantasiegedichten van Dieter Huber, Hans Andreus, Gerad Brans, e.a.
- De bundel "Ziezo" van Annie M.G. Schmidt
- "Dagelijks lief en leed van kinderen"; Hans Dorrestijn, e.a.
- Gedichten voor oudere kinderen: "Als je goed om je heen kijkt, zie je dat de klas gebeurd is" (Querido)
- "Een boekje open over gedichten voor kinderen" (Frank Ekhart) "Het huis lijkt wel een schip (Jacques Vos)"

1.2 Letters

De kinderen moeten vertrouwd worden met de vorm van letters en verwarrende letters ook van elkaar kunnen onderscheiden. Dit is belangrijk om daarna de klanken te veranderen in de goede letter, zonder veel last te hebben van letterverwarring. Activiteiten met letters moeten speels, visueel, tactiel en motorisch van aard zijn.

Er is een bepaalde opklimming in moeilijkheid aan te geven:

- Rechts georiënteerde medeklinkerletters: p, n, k, t, b, h, s, r, m, h
- De overige medeklinkerletters: d, f, l, g, j, v, w, z
- De kleine klinkerletters: a, o, u, e, i
- Op elkaar lijkende letters: u-v-w, h-k (vorm)
- Op elkaar lijkende letters: d-p-b, f-t, n-u-m
- Twee klinkerletters achter elkaar: aa, oo, ee, uu, ie, ui, eu, ei
- Hoofdletters

Letters maken in de zandbak

1.3 Klanken

Op het gehoor worden door de kinderen speelse en thematische activiteiten gedaan met betrekking tot taalklanken (fonemen). De auditieve "eerst/dan/daarna volgorde" en de visuele "links-rechts volgorde" zijn daarbij belangrijk. Ook de positie van woorden in zinnen, klanken in woorden en een goede uitspraak zijn belangrijk. Taalklanken worden ook "gehakt en geplakt". Volgorde:

- Zinnen
- Woorden in zinnen
- Woorddelen (hand-doeke)
- Klankdelen (te-le-foon)
- Letterklanken (b-a-l)

Klankdelen van woorden klappen

Woorden in een gesproken zin.

Als jonge kinderen de gesproken zin 'Er zit een mus op het dak' in stukken moeten verdelen, dan zullen ze dat meestal niet in zeven woorden doen, maar bijvoorbeeld in drie delen: // er zit // een mus // op het dak //. Mommers merkt op dat zij zich laten leiden door de betekenis. Woorden die op zichzelf geen betekenis hebben, worden moeilijker als zelfstandige eenheden herkend.

Verdelen in klankgroepen

Als eerste wordt dit duidelijk bij samengestelde woorden zoals /huisdeur/ en /voetbal/, waarin de delen een zelfstandige betekenis hebben. Maar al heel gauw kunnen veel kleuters ook woorden met voor-en achtervoegsels (doos-je, ge-zien) in klankgroepen verdelen, bijvoorbeeld bij spelletjes waarin bij elke lettergreep een beweging (tikken, stappen) gemaakt moet worden. Ook het ritme bij liedjes en versjes versterkt volgens Mommers het kunnen verdelen van woorden in klankgroepen.

1.4 Klankletterkoppeling

De kinderen moeten hun gekende letterklanken "verletteren". Door het stempelen van klanken worden deze gevisualiseerd in letters. Kinderen maken van hun eerst-dan-volgorde van klanken een links-rechts richting van letters. Het hakken en plakken van woorden in letters en klanken gaat daardoor op een natuurlijke manier.

De Klankstempelkist van Wolters Noordhoff is hierbij een goed hulpmiddel; bij het stempelen van de letter horen de kinderen de klank van de letter. De spelling wordt daardoor op een natuurlijke manier aan het lezen verbonden. We laten kleuters eerst van klanken letters maken en daarna van letters, klanken.

De volgorde:

- Medeklinkerletters aan het begin van woorden
- Medeklinkerletters aan het eind van woorden
- Klinkerletters in het midden van woorden
- Tweeklanken
- Het stempelen en lezen van woorden
- Het stempelen van rijmwoorden
- Stempelen van klanken in de hoek 'beginnend lezen'

Plakken en hakken

Plakken en hakken lopen vaak parallel, al blijkt het hakken vaak iets moeilijker te zijn dan het plakken. Deze vaardigheid komt bij veel kleuters pas volledig tot ontwikkeling tijdens het leren lezen. Mommers merkte op dat het ontbreken van deze vaardigheid dan ook niet gezien mag worden als een (noodzakelijke) voorwaarde om met het formele leesonderwijs te beginnen.

De volledige analyse en synthese van woorden met clusters van medeklinkers aan het begin of het einde van een woord (stok, kast, plaats) is een bekwaamheid die beschouwd zou moeten worden als een onderdeel van het formele lees- en spellingonderwijs. Het manipuleren van fonemen. Een meer gevorderde vorm van fonologisch bewustzijn (fonologische vaardigheden) zijn taken waarbij fonemen gemanipuleerd worden:

- een foneem weglaten, bijvoorbeeld: 'Wat hou je overals je bij /boom/ de eerste klank weglaat?'
- een foneem toevoegen, bijvoorbeeld: 'Welk woord krijg je als je vooraan bij /roep/ een /t/ vastplakt?'
- een foneem vervangen; bijvoorbeeld: 'Welk woord krijg je als je bij /boot/ de /t/ verandert in een /s/?'

Het manipuleren van fonemen wordt nog al eens gebruikt bij onderzoek naar de ontwikkeling van het fonologisch bewustzijn, maar het is volgens Mommers geen vaardigheid die bij kleuters in groep 1 en 2 systematisch geoefend zou moeten worden. Dit standpunt gaat overigens in tegen opvattingen van leesdeskundigen als Adams en Simmons en Kameenui, die activiteiten met fonemen in de kleuterperiode wél aanbevelen.

Klankbewustzijn en letterherkenning dienen in groep 1, 2 en 3 aan de orde te komen anders ben je voor veel leerlingen te laat. (Bill Honig)

1.5 Thematische activiteiten

Klankletteractiviteiten worden afgestemd op de kleuterthema's, Bijvoorbeeld:

1. Geboorte
2. Circus
3. Dierentuin
4. Herfst
5. lente en Pasen
6. Lichaam
7. Slapen
8. Spek en speelgoed
9. Uitstapjes
10. Winter
11. En dergelijke, afhankelijk van de kleuterthema's van de school.

De thema-volgorde is vrij. In elke thema is er in deze brochure een volgorde van activiteiten van makkelijke en moeilijkere activiteiten kiezen. Namelijk:

- De opbouw van taalklanken waarmee we zullen oefenen gaat vaak van zinnen, naar woorden, via woorddelen naar klankdelen van woorden (twee, drie en meer klankdelen) en van klankdelen van woorden naar losse letterklanken.
- Het plakken van taalklanken is makkelijker dan het hakken van klanken.
- Het hakken van één klank in een woord is makkelijker dan het hakken van meer klanken in een woord.
- Het plakken van klanken is het makkelijkst in de vorm van begin en eindrijm (/b-al naar /bal/ in plaats van /b-a-l/ naar /bal/).
- Ook de positie van klanken in woorden maakt verschil in moeilijkheid. Eerst de beginklanken, dan de eindklanken en tenslotte de middenklanken. Tevens zijn stopklanken (/b/) in woorden moeilijker dan klanken die je kunt uitspreken met een verlengde klankwaarde (/z/)
- Het aantal uit te voeren mentale handelingen heeft invloed op de moeilijkheid: het plakken van klanken tot een woord is bijvoorbeeld makkelijker, dan het vervangen van een klank in een woord om een nieuw woord te maken.
- De aandacht van kinderen voor alleen de klanken is makkelijker dan de gelijktijdige aandacht voor klanken én letters. Er is geen één op één relatie tussen klanken en letters. Bij klanken gaat het om een auditieve volgorde en bij letters om een visuele volgorde.
- Klanken horen en letters lezen is makkelijker dan klanken maken en er letters aan verbinden.
- Tot slot kun je bij al deze aspecten hogere eisen stellen aan de nauwkeurigheid en het tempo waarmee het kind dergelijke activiteiten van beginnend lezen uitvoert.

1.6 Differentiëren

Veel leerkrachten zijn gewend om in groepsverband te differentiëren en dat lukt bij de meeste klankletteractiviteiten goed; zie zijn opgebouwd van Rijk, naar letters, via klanken naar de klankletterkoppeling. Ook kun je werken in een grote en kleine groep. Tijdens het zelfstandig werken maak je regelmatig tijd vrij om met de oudste kleuters en kinderen die hier al aan toe zijn, de wat moeilijkere klankletteractiviteiten te doen.

1.7 Toetsing

Gebruik een eenvoudig inventarisatieformulier om het niveau van beginnend lezen bij kinderen in te schatten met de volgende onderdelen (bijlage 2):

- Klank- en letterbewustzijn
- Woordenschat en praten
- Zelfstandigheid en emotionaliteit
- Advies over indeling in drie niveaus van beginnend lezen

Op basis hiervan geef je de leerkrachten van groep 2 informatie voor een soepele voortgang van het beginnend lezen in groep 3.

Hoe gaat groep 3 hier mee om?

Groep 3 leerkrachten kijken vóór de zomervakantie in de kleutergroepen naar de oudste kleuters en krijgen informatie over deze kinderen met betrekking tot hun niveau van beginnend lezen. Kinderen worden al voorlopig ingedeeld in drie niveaus. In het hoogste niveau kennen de kinderen al veel letters en kunnen ze hakken en plakken. Kinderen op het middenniveau volgen de draad van de leesmethode; ze hebben een klankletterbewustzijn. Kinderen op het laagste niveau krijgen vanaf de eerste week in groep 3 extra instructie- en oefentijd; ze hebben in groep 1 en 2 moeite gehad met rijk, letters, klanken en klankletterkoppeling. De bedoeling hiervan is dat juist deze kinderen meer instructie en hulp krijgen waardoor je de echte uitval zo veel als mogelijk voorkomt en alle kinderen eind groep 3 op minimum-AVI-E3 lezen.

2 Achtergronden van klankletteractiviteiten

Geletterdheid

De term "Emergent literacy" werd het eerst gebruikt in 1966 door Clay. Inmiddels heeft het idee van ontluikende en beginnende geletterdheid vaste grond onder de voeten gekregen en maakte het Expertisecentrum Nederlands er in 2000 tussendoelen voor. De ontwikkeling van 'Geletterdheid' vindt vroeg plaats en gaat gedurende het hele leven door.

Accent op klankletteractiviteiten

In 1990 publiceerde Adams *'Beginning to read: Thinking and learning About Print'*. Ze concludeerde, dat directe instructie op het gebied van klankbewustzijn (fonologisch bewustzijn), gekoppeld aan de regelmatigheden van de klankletterkoppeling (het alfabetisch principe), kenmerkend is voor effectieve instructie voor beginnende lezers. Bovendien is (voor)lezen een uitstekend middel voor woordenschatvergroting. Ze was eigenlijk een van de eersten, die 'Emergent Literacy' toespitste op (klankletter)activiteiten die er echt toe doen bij beginnende geletterdheid. In Nederland kijken we daarbij ook bezorgd naar de overbelasting van het leesprogramma, de lage leesniveaus en de hoge leesuitval in groep 3. Men kijkt verder ook zorgelijk naar de ontoereikende leesniveaus van technisch lezen, het begin van groep 4, waardoor veel kinderen niet goed begrijpend kunnen lezen in de taal-en zaakvakmaterialen. Aarnhoutse stelde in dit kader: "Door aan beginnende geletterdheid drie leerjaren in plaats van wat vaak gebeurt één leerjaar te besteden, zou het aantal uitvallers in groep 3 geleidelijk aan gereduceerd kunnen worden. Dit aantal bedraagt nu ongeveer 10% ."

Vroeg beginnen

Men hoort in de kleuterbouw wel eens zeggen, dat kleuters zichzelf wel ontwikkelen. Maar voor heel wat kinderen komt het met het lezen daardoor niet meer (helemaal) goed. Sally Shaywitz merkt op dat peuters het vanaf een jaar of drie heerlijk vinden om met het ABC bezig te zijn. In deze fase is het alfabet in feite nog een ongedifferentieerde reeks van A tot Z.; de meeste kinderen hebben nog geen weet van de afzonderlijke letters. Ongeveer een jaar later, zo rond zijn vierde, begint het afzonderlijke letters te herkennen en te benoemen. Het is thans mogelijk om kinderen rond het vierde of vijfde jaar te testen op de eerste signalen van dyslexie. De sleutel tot het succes en tot het vermijden van veel frustratie is de vroegtijdige herkenning van leesproblemen en dyslexie, vóórdat een kind de leesleeftijd bereikt.

De belangrijkste voorspeller

Het bewustzijn dat de taal bij het lezen en schrijven is samengesteld uit letterklanken wordt fonemisch bewustzijn genoemd. De term fonologische bewustzijn staat voor een breder klankgevoel bij kleuters, zoals bijvoorbeeld een gevoel voor rijm.

Uit onderzoek is gebleken, dat het niveau van het fonologisch en vooral het fonemisch bewustzijn bij jonge kinderen de sterkste afzonderlijke determinant is van succes bij het leren lezen. Dit is gebleken in verschillende Europese landen. Een belangrijke voorspeller van leesproblemen is de gevoeligheid voor de klankstructuur van taal in het bijzonder de klankstructuur van woorden, zoals die onder andere blijkt uit de interesse van het kind voor en de vaardigheid in rijmspelletjes. Dit gegeven is van belang voor de preventie van leesproblemen. In de kleuterperiode kunnen namelijk problemen met de klankverwerking al worden gesignaleerd.

Voordat kinderen het alfabetisch principe van de klankletterkoppeling kunnen begrijpen, dus hoe gesproken taal precies gekoppeld is aan gedrukte en geschreven taal, moeten ze dus begrijpen, dat de klanken die bij letters horen dezelfde zijn als de spraakklanken die ze mondeling moeten leren onderscheiden.

Het fonemisch bewustzijn dat spreektaal is opgebouwd uit volgordes van, voor kinderen willekeurige, kleine en vaak onduidelijke klanken, komt bij hen niet vanzelf. Onderzoek heeft uitgewezen, dat zonder directe instructie met betrekking tot deze taalklanken, veel kinderen uitvallen bij het leren lezen. In 1998 publiceerde Adams daarom samen met een aantal andere coryfeeën op het gebied van beginnend lezen, een gedegen curriculum, namelijk 'Phonemic Awareness in Young Children'. Het programma is ontstaan in Zweden en Denemarken en ook uitgetoetst en onderzocht in de Verenigde Staten op kleuterscholen. Dit curriculum is opgenomen in het kleuterprogramma Leeshuis groep 1-2 (Wolters Noordhoff).

Er zijn enkele essentiële vaardigheden van beginnend lezen die in de kleuterbouw zeker aan bod moeten komen. In bijvoorbeeld "Phonemic Awareness in Young Children" van de leesdeskundigen Adams, Foorman, Lundberg en Beeler. Het gaat om de volgende soorten van activiteiten, waarmee kinderen in aanraking moeten komen:

- Luisteractiviteiten
- Rijmactiviteiten
- Klankactiviteiten op woord- en zinsniveau
- Activiteiten met syllaben (klankdelen van woorden)
- Activiteiten rond begin- en eindklanken van woorden
- Activiteiten met fonemen (letterklanken)
- Allerlei letter- en spellingactiviteiten (alfabetisch bewustzijn)

Evenwichtig kleuteronderwijs

In Nederland is de discussie over Ontwikkelings- Ervarings- en Programmagericht kleuteronderwijs verstomd, toen bij navraag bij kleuterleidsters bleek, dat de meeste het liefst werken met een combinatie van deze visies. Er wordt wereldwijd ook strijd geleverd tussen de adepten van de 'Whole language benadering' of de benadering van de 'Language Experience Approach' enerzijds en de 'Skill-approach' anderzijds.

In overdreven termen gesteld : 'Kinderen leren alleen goed en spontaan in een levensechte en verrijkte taalomgeving, tegenover het idee dat kinderen alleen leren via Directe Instructie van aparte deelvaardigheden'. Maar alles waar te voor staat is niet goed. We hebben, met andere woorden, in het onderwijs behoefte aan gebalanceerd, evenwichtig onderwijs, dat programma-, ervarings- en ontwikkelings-gericht is en waarin directe instructie van klankletteractiviteiten en het levensechte taalgebruik in evenwicht zijn.

Morow vat die evenwichtigheid, met het oog op beginnend lezen, als volgt samen:

'Op basis van onderzoek naar beginnend lezen (emergent literacy) zijn de volgende zaken voor een kleuterprogramma belangrijk. Het moet gaan om de ontwikkeling van vaardigheden van beginnend lezen voor kleuters, in de context van authentieke en betekenisvolle activiteiten in een door de leerkracht geleide setting. Onderzoek suggereert ook, dat het gelijktijdig leren van lezen, schrijven, spreken en luisteren op een betekenisvolle manier, door de integratie van taalgebruik bij spel en in andere vakgebieden van de school, van groot belang is.

Deze integratie kan plaats vinden door thematisch te werken, waardoor de betekenis en het doel van het leren duidelijk zijn en er daardoor voor de kinderen een reden is om te luisteren, te spreken, te lezen en te schrijven. Kinderliteratuur behoort een belangrijke bron voor de thema's te zijn'.

Ontwikkeling

Mommers gebruikt het boek van Nathalie Badian, Prediction and prevention of reading failure (2000) in zijn beschrijving van de ontwikkeling van het beginnend lezen bij kleuters. De auteurs in het boek zijn eensgezind van mening dat het gevoel voor rijmen zich al heel vroeg ontwikkelt, wat gevolgd wordt door het kunnen onderscheiden van lettergrepen (klankgroepen), het kunnen splitsen van één lettergreep in de begin-mede-klanker(s) en de rest van het woord (beginrijm en eindrijm), en ten slotte het kunnen verdelen (ontbinden, analyseren) van een gesproken woord in afzonderlijke klanken. (fonemen)

1/6 van de kleuters heeft behoefte aan 20 minuten per dag extra aandacht, gedurende 1/3 van het schooljaar om het niveau te bereiken om goed te kunnen decoderen. (Bill Honig)
--

Makkelijke en moeilijke activiteiten

Auditieve activiteiten voor beginnend lezen kunnen makkelijker en moeilijker zijn en dit is belangrijk vanwege de heterogene samenstelling van kleutergroepen bestaande uit jongste en oudste kleuters. Zo kunnen vierjarigen meestal niet analyseren op klankniveau, maar gemiddeld 50% van hen wél op syllabenniveau. (klankdeelniveau). Uit een onderzoek is verder gebleken dat 60% van de zesjarigen op klankniveau kan analyseren en 90 % op syllabenniveau. (Simons, Kameenui) .

20% van de kleuters bereiken niet een voldoende niveau in klankbewustzijn. Ze kunnen geen klanken in woorden onderscheiden en geen klanken synthetiseren. Deze kinderen zijn niet genoeg onderwezen in de belangrijkste letterklankverbindingen. 1/3 van de leerlingen kunnen niet eens woorden lezen en de letters een voor een verklanken, wanneer ze het woord voor het eerst tegen komen. Leerlingen hebben in dit geval niet de mogelijkheid gehad om lezen te oefenen met woorden die de eerste letterklankpatronen bevatten en hebben deze woorden dus niet geautomatiseerd. (Bill Honig)

Kenmerken van beginnend lezen

In de literatuur kom je tot slot de volgende kenmerken van beginnend lezen tegen:

- Geef kleuters gelegenheid om de taal heel vaak echt te gebruiken voor hun eigen doelen. Het met elkaar spelen met taal en de positieve bevestiging van volwassenen daarbij, is erg belangrijk.
- Kleuters hebben expliciete begeleiding nodig in de ontwikkeling van hun woordenschat, zinsbouw, uitspraak en taalklanken. Kinderliteratuur verschaft bij dit alles een goed taalmodel. Er moet gelegenheid zijn om bij en over het verhaal te praten en naar aanleiding van het verhaal te spelen, waardoor sociale situaties voor het leren van taal en lezen ontstaan.
- Het functioneel gebruik van gedrukte taal moet je daarbij combineren met de aandacht voor het fonemisch bewustzijn, met letters en met de klankletter-koppeling. Het herhaald Samen lezen van verhalen in grote en bijpassende kleine boeken, vormt daarbij een uitstekende context, omdat dat gezellig en betekenisvol blijft voor kleuters en ze er gemotiveerd voor zijn. Lees de verhalen voor met veel expressie en spelmogelijkheden en ondersteund met illustraties.

- Houd rekening met beginnende en gevorderde kleuters, door te differentiëren in de vraagstelling bij de verhalen en door naast elkaar activiteiten aan te bieden, waar kinderen luisterend of pratend aan mee kunnen doen.
- Bereid het luisteren naar het voorlezen voor, met discussie en vragen voorafgaand aan het verhaal. Roep voorkennis (verwachtingen) op, of breng voorkennis aan en stel een doel voor het luisteren. Laat kinderen ook regelmatig voorspellen hoe het verhaal verder zal gaan, zodat ze een actieve luisterhouding ontwikkelen.
- Combineer bij het herhaald voorlezen herkenbare, steeds terugkerende aspecten met telkens iets nieuws. Bijvoorbeeld bij Rupsje nooit genoeg, de kleuren, de namen van het fruit, de dagen van de week.
- Pauzeer regelmatig, voer gesprekjes met kinderen en bouw het voeren van gesprekjes met de kinderen op. Leid kinderen daarbij van taalgebruik over het hier en nu naar taalgebruik over het verleden, de toekomst en zaken die niet concreet aanwezig zijn.
- Bespreek het verhaal na het lezen, startend met het vooraf aangegeven luisterdoel.
- Relateer daarbij het verhaal aan het eigen leven van de kinderen en doe dit regelmatig klassikaal, maar ook vaak in de kleine groep en in een één-op-één-situatie.
- Leid kinderen naar het beantwoorden van vragen en leer ze om zelf vragen te stellen.
- Geef kinderen beurten om stukjes van het verhaal na te vertellen en laat ze daarbij de woorden en zinnen gebruiken, waaraan gerichte aandacht is besteed.
- Doe speelse vervolgactiviteiten die aansluiten bij het verhaal, in de verschillende hoeken van de kleuterklas.
- Het moet gaan om een gestructureerd didactische aanpak, om intensieve begeleiding van kinderen, door een deskundige leerkracht.
- Laat het programma een woordenschatbijdrage leveren aan de ongeveer 3000 a 4000 woorden die kinderen in groep 3 minstens moeten kunnen begrijpen om te leren lezen.

Bijlage 1 Voorbeelden

In deze bijlage geven we voorbeelden van klankletteractiviteiten in 10 verschillende thema's. Ze zijn uitgewerkt op basisschool de Klumpert.

- Geboorte
- Circus
- Dierentuin
- Herfst
- Lente& Pasen
- Lichaam
- Slapen
- Spel&speelgoed
- Uitstapjes
- Winter

De activiteiten zijn gerubriceerd naar:

- Rijn
- Letters
- Klanken
- Klankletterkoppeling

De nummers tussen haakjes verwijzen naar het overzicht in bijlage 4, waarin de klankletteractiviteiten in algemene tips zijn opgesomd.

De school kan zelf aan de hand van bijlage 4 de eigen kleuterthema's voorzien van klankletteractiviteiten.

1 Geboorte

1 Rijmen

Kinderen zoeken plaatjes van rijmende woorden bij elkaar.
(memoryspel) (nr. 24)

- Wieg - vlieg
- Fles - mes
- Luiers - sluiers
- Bad - kat
- Speen - teen
- Kruik - buik

Kringspeltje waarbij kinderen op elkaars woorden een rijmwoord bedenken. (nr. 4)

Een kleuter geeft een naam aan een babypop. Het volgende kind bedenkt een rijmende naam.

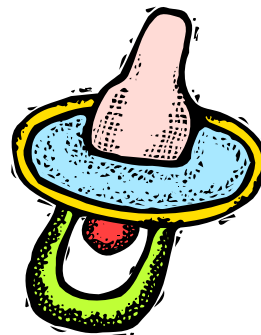
2 Letters

Maak lettervormen met boter op een beschuit en bestrooi deze met muisjes
(nr. 5)

3 Klanken

Lange en korte woorden onderscheiden (nr. 2)

- Melk
- Kinderbedje
- Slabbetje
- Fles
- Poppetje
- Wieg
- Kinderwagen
- Badje
- Speen
- Babykamertje

Zinnen langer maken en ook de betekenis hiervan begrijpen (nr. 4)

- De baby slaapt .....
- Mama rijdt .....
- In de box.....
- Oma gaat .....
- Papa en mama gaan .....
- Het zusje van de baby .....

4 Klankletterkoppeling

De leerkracht schrijft een woord op het bord en verklankt hierbij alle letters. Daarna zegt de leerkracht het hele woord. Dan wordt er een letter voor de beginletter gestempeld. De kinderen verklanken deze letter en zeggen daarna het nieuwe woord. (nr. 19)

• t ruitje	pas t
• t rap	pap a
• s trik	mam a
• g root	ver f
• k aal	baby s
• v aas	maar t
• k raan	kin d
• s peen	buur t
• v acht	
• f les	
• t rots	

In het midden van de kring ligt een bingokaart met 12 plaatjes van woorden. Verder is er een stapel met omgekeerde letterkaartjes. (nr.9)

Om de beurt pakt een kind een letterkaartje. Pakt het een letter waarmee een woord op de bingokaart begint, dan legt het die letter op het bijbehorende plaatje.

• Baby	welke letters heb je nodig?
• Speen	b (2x), s (2x), l, r, k (2x), w, f, g, d
• Luier	
• Rammelaar	
• Kinderstoel	
• Wieg	
• Flesje	
• Slabbetje	
• Geboortekaartje	
• Badje	
• Kinderwagen	
• Dikke buik	

2 Circus

1 Rijmen

Rijmen bij de voorbereiding van activiteiten (nr. 3)

- Geeuw, meeuw, teeuw
Door de hoepel springt een ..... leeuw
- Rent, krent, vent
Het circus is in de .....tent
- Rown, town, blown
We moeten lachen om de .....clown
- Ral, kal, tal
Op de neus van de zeehond ligt een .....bal
- Blauw, rauw, snauw
De koorddanser loopt op het ..... touw
- Rappen, stappen, mappen
Als het afgelopen is gaan alle mensen .....klappen

Kringspelletje waarbij kinderen op elkaars rijmwoord een rijmwoord bedenken. De kinderen rollen een bal naar elkaar toe. (nr. 4)

- Tent
- Paard
- Leeuw
- Hoed
- Hoepel
- Koord

2 Klanken

Elk kind krijgt een woord van een zin. Kinderen gaan in de goede volgorde van de zin staan. Doe dit ook met woorddelen. (nr. 7)

Zin:

- Ik zie een clown

Lettergrepen:

- Cir cus
- Clowns neus
- Circus tent
- Acro baat
- Leeuwen kooi
- Leeuwen temmer
- Koord danser
- Circus voorstelling

Opdrachten worden gegeven in klankdelen van handelingswoorden. (nr. 18)

- Lo-pen
- Dan-sen
- Lach-en
- Zit-ten
- Zwaai-en
- Draai-en
- Knie-len
- Ren-nen
- Bui-gen
- Val-len

3 Klankletterkoppeling

Voorgeschreven woorden laten nastempelen op aanplakbiljet voor het circus.

Enkele letterkaartjes hangen in het donker aan de lijn. Met een zaklamp wordt even op een letter gescheneen. De kinderen onthouden welke letter het was en verklanken die.(nr. 16)

3 Dierentuin

1 Rijmen

Plaatjes van dieren en plaatjes van voedsel. Leerkracht houdt plaatje van de beer omhoog. Kinderen zoeken het plaatje met eten dat rijmt. (nr. 8)

- De beer houdt van een peer
Paard - taart
duif - druif
haas - kaas
beer - peer
bij - ei

Rijmpjes worden uitgebeeld. (nr. 21)

Versje uit het grote versjesboek "krabben in de kring" blz. 26:

Rijmende namen voor dieren bedenken (nr. 30)

- pluis de muis

2 Letters

Kaartjes met dieren en hun beginletter worden verstopt in de klas en gezocht aan de hand van aanwijzingen.(nr. 6)

- t - tijger
- o - olifant
- a - aap
- k - kameel
- b - beer
- p - pinguïn

De kinderen experimenteren met lettervormen met vingerverven, kleien. Lettervormen opvullen met diverse technieken. (nr. 8)

3 Klanken

Lange en korte woorden gebruiken uit het prentenboek "De kakelbonte kameleon" van Eric Carle (nr. 11)

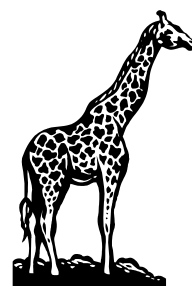
- Eerst woorden gebruiken die qua betekenis niet verwarrend zijn en die qua klank duidelijk in tijds lengte verschillen, b.v.;

Kameleon - vis
Kameleon - hert
Kameleon - vlieg

- Kinderen laten nadenken over de lengte van het woord. Leerkracht stempelt woorden zodat kinderen merken dat het lange woord meer tijd kost om te stempelen en dus langer is
- Daarna woorden uit het boek gebruiken:

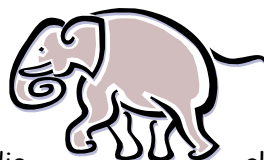
Olifant - vlieg
Giraf - vis
Hert - flamingo
Ijsbeer - vos
Schildpad - vis

De bovenstaande woorden laten verlengen door er verkleinwoordjes van te maken en dan te horen/ kijken welk woord langer is (nr. 12)

- Olifant - olifantje
- Vlieg - vliegje
- Hert - hertje etc.

Weer stempelen / schrijven en kinderen die het na laten schrijven.

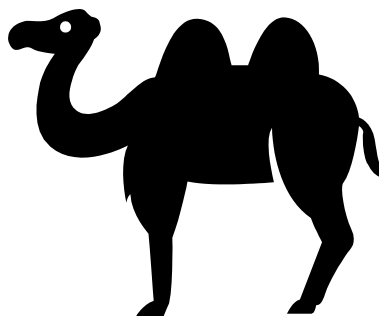
al kunnen schrijven

De kinderen moeten nu de betekenis loskoppelen van de lengte van het woord.

4 Klankletterkoppeling

De letters hangen op het prikbord. De kinderen hangen daar plaatjes onder van woorden die met die letter beginnen. (nr.4)

- o - olifant
- z - zebra
- n - neushoorn
- s - slang
- a - aap
- p - papegaai
- k - kameel - kangeroe
- l - leeuw
- b - beer
- t - tijger
- u - uil

Wat is hier verkeerd? De kinderen krijgen de naam van een dier goed en verkeerd geschreven te zien en moeten ontdekken welke letter in het woord niet goed is. (nr. 12)

- olifant - alifant
- uil - lui
- krokodil - srokodil
- aap - aas
- slang - sling
- beer - peer
- giraf - garif
- kameel - kemaal
- tijger - bijger
- leeuw - keeup

4 Herfst

1 Rijmen

Kinderen steken hun vinger op, leggen een kastanje neer als ze het rijmwoord op " bos " horen. (nr.27)

Van het woord " bos" ligt een afbeelding op de grond.

Het rijmwoord is " mos" .

Kastanje, eikel, **mos**, paddestoel, kabouter, **mos**, herfst, boom, **mos**, regen, paraplu, **mos**, etc.etc.

Pauzeer vlak voor het rijmwoord in het versje en de kinderen raden het goede rijmwoord. (nr. 13)

Spetter, spetter, spat,

Ik word klets kledder ..... **nat**

Ik huppel in de regen

Daar kan ik wel .....**tegen**

Spetter, spetter, spat,

Ik word klets, kledder..... **nat**

(Boek: liedjes met een hoepeltje erom blz.

41)

Een versje wordt regel voor regel voorgelezen en door de kinderen nagezgd. (nr. 12)

Ik heb een paddestoel gezien

Een hele mooie rode (rooie)

Met witte stippen op zijn hoed

En dennennaalden aan zijn voet

Ik zag er geen kabouter bij

Maar alle mensen keken blij

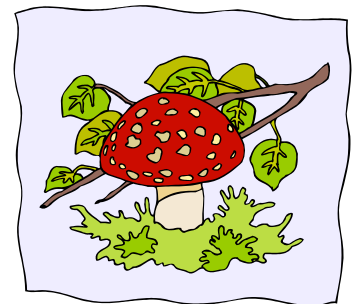
En zeiden: " Wat een mooie"

Oh jongens, als het nu maar lukt

Dat niemand langs komt die hem plukt

Want dan is er op een keer

Geen enkel paddestoeltje meer.

2 Letters

Werken met lettervormen

De letter " b" van " bos"

Leg deze lettervorm op de mat van kastanjes, eikels, hazelnoten.

Teken deze lettervorm met stokjes in de zandtafel.

b b b b b

3 Klanken

Sorteren van woorden op beginklanken. (nr 28)

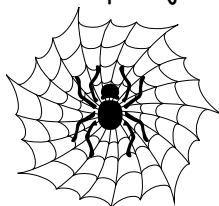
Je maakt gebruik van de bijbehorende plaatjes

S

spin

spinnenweb

stippen

plas

P

paddestoel

paraplu

Vervolgopdracht sorteren van woorden met dezelfde beginklank maar nu met spullen uit de klas. Eventueel kun je de spullen al klaarleggen.

S: stift, stoel, schoen, stoffer

P: puzzel, plant, prikpen, potlood, plakpot

Letterkaartjes laten ophangen bij voorwerpen die met die beginklank beginnen.

S: stopcontact, schort, strijkplank, stoel, schildersbord

P: plant, prikbord, poppenhoek, prullenbak

Doorfluisteren van woorden, zinnen. Eerst met b.v. 4 kinderen daarna steeds meer kinderen. (nr 3)

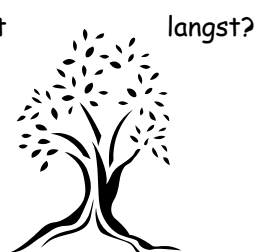
Bos

Paddestoel

Het is herfst in het bos

Lange en korte woorden. Welk woord is het

boom - paraplu
eekhoorn - blad
tak - paddestoel
regenjas - laars
wind - eikel

langst?

Dit kan ook d.m.v. een werkblad nog door de kinderen gedaan worden.

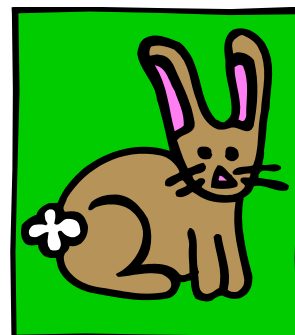

5 Lente & Pasen

1 Rijmen

Gebruik een plaatje van een lachend gezicht bij plaatjes die rijmen en een bedroefd gezicht bij plaatjes die niet rijmen. (nr. 28)

- hand - mand ☺
- haas - vaas ☹
- gras - jas ☹
- ei - poes ☹
- huis - tulp ☹
- zon - maan ☹
- hyacint - wind ☺

Alliteratie met woorden van plaatjes van de lente (nr. 2)

- l - lente - lammetje - lieveheersbeestje
- r - roos - rood - rups - regen
- p - paasei - paard - paashaas
- k - kuiken - kip - krokus - koe - konijn
- v - viooltje - vlinder - varken - vogel

2 Letters

Met twee sets van de rechts georiënteerde kleine medeklinkers allerlei sorteerspelletjes doen, memory spelen.(nr 4)

- p - n - k - t - l - b - s - r - m
- zoek twee dezelfde letters bij elkaar en probeer daarna een woordje te bedenken dat begint,eindigt met die letter of waarin die letter voorkomt
- hetzelfde bij de memory

3 Klanken

De leerkracht zegt woorden in klankdelen, lam - me - tje. De kinderen zoeken tussen de plaatjes welk plaatje dit is, houden het omhoog en zeggen het hele woord. Daarna worden woorden in letterklanken gezegd en moeten de kinderen het desbetreffende plaatje zoeken. (nr 20)

woorddelen

- lam - me - tje
- var - ken
- vi - ool - tje

- nar - cis - sen
- nes - tje
- ei - e - ren

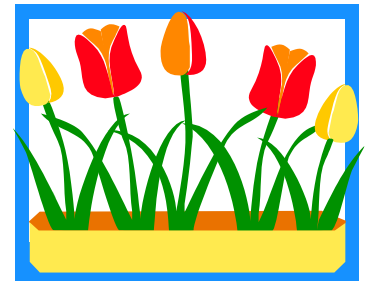

Letterklanken

- ee-n-d
- n-e-s-t
- t-u-l-p
- l-a-m
- v-a-r-k-e-n
- n-a-r-c-i-s

Zinnen korter en langer maken en de betekenis van de nieuwe zin begrijpen (nr 4)

- In de lente.....
- Aan de bomen.....
- Op de kinderboerderij.....
- Als het lekker weer wordt.....
- Het schaap krijgt.....
- De koeien mogen.....
- De vogels bouwen.....
- In onze tuin.....
- Als de zon schijnt.....
- Hyacinten en tulpen.....

4 Klankletterkoppeling

Wat is er weg? Welke letter is weg uit het woord. (nr 13)

- tulp - t..lp
- roos - r..s
- lammetje - l.mmetje
- bloem - bl..m
- paashaas - p..shaas
- mandje - m.ndje
- zon - z.n
- knoppen - kn.ppen
- blaadje - bl..dje
- nest - n.st

6 Lichaam

1 Rijmen

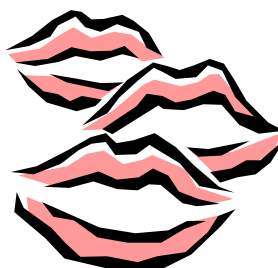
De klank van de dag, bijvoorbeeld alle namen van de klas beginnen vandaag met de "b" van Been. (nr. 6)

- b van been -buik
- v van voet
- t van teen
- r van rug

Kinderen zoeken plaatjes van rijmende woorden bij elkaar (nr. 23)

- Oog - boog
- Neus - reus
- Oor - boor
- Been - teen
- Hand - mand
- Mond - hond

2 Letters

Maak twee sets van letters (de rechts georiënteerde kleine medeklinkers p - k - l - s - m) en doe daar allerlei sorteerspelletjes mee (nr.4)

- Eerst in de kring; zoek dezelfde letters (letters liggen op de mat)
- Memory; letters liggen omgedraaid op de mat
- Van elke letter "hangt "er een in de klas. Pak een letter van de mat en zoek dezelfde erbij.
- Twee keer vijf kinderen krijgen een letter. Zoek het kind met dezelfde letter.

3 Klanken

Lange en korte zinnen of woorden onderscheiden door een lange of korte stok te pakken (nr. 2)

Korte woorden:

- Arm, neus, tand, been, voet, bil, hand, oor, oog, neus, mond

Lange woorden:

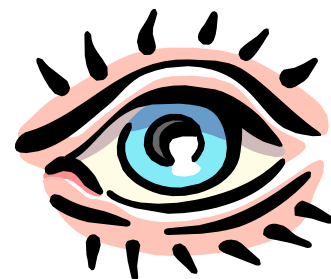
- Wimper, voorhoofd, scheenbeen, neusgat, knieholte, wenkbrauw, ringvinger, elleboog

Korte zinnen:

- Ik ruik, ik kijk, ik hoor, ik val, ik zit

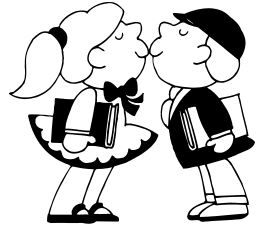
Lange zinnen:

- Ik kijk naar buiten, Ik val op de grond, ik ruik de koffie, ik spring van de stoel af

Opdrachten worden gegeven in klankdelen van handelingswoorden. (nr. 18)

• Lo-pen	rennen	springen buigen
• Zitten	hinkelen	zwaaien slapen
• Vallen	dragen	kruipen dansen
• Kussen	knuffelen	

4 Klankletterkoppeling

De kinderen mogen hun eigen naam stempelen. (nr. 26)

Zeker de oudste kleuters stempelen hun eigen naam en hangen (plakken) dit bij hun eigen geschilderd lijf. Jongste kleuters die dit willen (kunnen) mogen dit ook.

3 Klanken

Van twee zelfstandige naamwoorden een nieuw en van klankdelen een woord maken (nr 13)

- Sneeuwpop
- Tafel laken
- Stoel poot
- Voor deur
- Tafel poot
- Koffie kan
- Pyjama broek
- Pyjama jas
- Kussen sloop
- Dekbed overtrek
- Buiten lamp
- Sterren hemel
- Maan licht
- Hout vuur
- Beren muts

woord maken,

De leerkracht zegt een woord niet gewoon maar in losse klanken. De kinderen moeten zeggen wat het woord is.

- Dek -bed
- Py-ja-ma
- Ster-ren
- Be-ren
- Ta-fel
- Kof-fie
- Lan-taarn
- Pla-fond
- Kus-sen
- Wek-ker
- Klei-ne
- Gro-te

Elk kind krijgt een woord van de zin te horen. De kinderen gaan in de goede volgorde staan. (nr 7)

- Het is donker
- Ik kan niet slapen
- Ik doe een lichtje aan
- Grote beer leest een verhaaltje voor
- Etc.

4 Klankletterkoppeling

De beginklanken van populaire woorden uit het boek "welterusten kleine beer" wordt gestempeld met de goede letter (nr. 2)

Stempels en papier liggen in de kring

Je kunt de opdracht makkelijker maken door niet het hele alfabet neer te leggen maar alleen de benodigde letters.

- Beer donker
- Sneeuw slaap
- Hol maan
- Vuur sterren
- Boek klein
- Lichtje lantaarn
- Bed nacht

Letters liggen op de mat (hangen later aan het prikbord) en de kinderen mogen kaartjes van woorden die met die letter beginnen eronder leggen (hangen) (nr. 4)

- Beer bed boek
- Hol huis
- Pyjama pop potlood
- Lantaarn lamp laken
- Sneeuw slapen ster

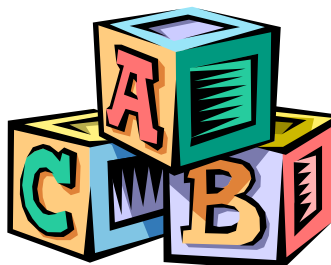

8 Spel & speelgoed

1 Rijmen

Kringspelletje waarbij kinderen op elkaars rijmwoord een rijmwoord bedenken. De kinderen rollen een bal naar elkaar toe. (nr. 4)

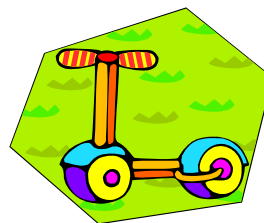
- Pop
- Bal
- Step
- Beer
- Blok
- Boek

bijvoorbeeld alle vandaag met de "b" van

De klank van de dag,
namen van de klas beginnen
beer (nr. 6)

- b van bal, beer
- p van pop
- s van step
- r van raceauto

2 Letters

Met twee sets van de rechts georiënteerde kleine medeklinkers allerlei sorteerspelletjes doen, memory spelen. (nr 4)

- p - n - k - t - l - b - s - r - m
- zoek twee dezelfde letters bij elkaar en probeer daarna een woordje te bedenken dat begint, eindigt met die letter of waarin die letter voorkomt
- hetzelfde bij de memory

3 Klanken

De leerkracht zegt een paar keer een beginklank b.v p/p/p/ de kinderen bedenken een naam voor de pop/beer die begint met die klank (nr. 27)

- k
- r
- s
- v

In een doos zitten voorwerpen of plaatjes van voorwerpen die met vier verschillende beginklanken beginnen: b,t,p,v, (nr. 28)

Versje: kom grabbelen in de bak, ik voel wat ik pak

De kinderen zeggen het versje op. Een kind mag grabbelen en benoemen. Voorwerpen of plaatjes die met dezelfde beginklank beginnen worden bij elkaar gelegd.

- Bal, boek, beer, blok, boot, ballon
- Tol, touw, trein, trom
- Pop, puzzel, potlood
- Vlieger, vliegtuig

4 Klankletterkoppeling

Zeg: "ik speel het liefst met..... het begint met de letter "b"

De kinderen zeggen welk speelgoed het is (nr. 5)

Gebruik nu een setje letters. Zeg: "ik speel het liefst met een bal"

De kinderen zoeken de goede letter erbij.

Een kleuter krijgt een letter. Zoek het speelgoed wat begint met deze letter en zegt: "ik speel het liefst met ....."

Een collage maken met plaatjes van speelgoed wat met dezelfde klank begint en dus met dezelfde letter. De letter wordt er bij gestempeld (nr. 8)

9 Uitstapjes

1 Rijmen

Raadsels met rijm (nr. 20)

- Ik denk aan kleine korreltjes, je kunt er mee spelen en het rijmt op hand.....(zand)
- Ik zie een héél groot water, je kunt er in zwemmen, ik ga met je mee . we gaan naar de .....(zee)
- Het staat in de lucht, het geeft warmte en het rijmt op ton, in de zomer schijnt de .....(zon)
- Het vaart op het water, het is heel klein of groot, het is een .....(boot)
- Je kunt er mee gooien, je kunt er tegen schoppen, soms geef je het een harde knal, het is een .....(bal)
- Je kunt er mee graven in het zand of hoge bergen maken, het is een woord dat rijmt op klep het is een .....(schep)

Gebruik een plaatje van een lachend gezichtje bij plaatjes die op elkaar rijmen en een droevig gezicht bij plaatjes die niet op elkaar rijmen (nr. 28)

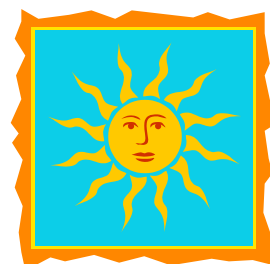
- Zand - hand ☺
- Boot - bal ☹
- Zwemmen - badpak ☹
- Zee - thee ☹
- Vis - schelp ☹
- Zonnebril - gil ☺
- Emmer - zeef ☹
- Schep - schelp ☹

2 Letters

Sorteerspel met twee sets letters (nr 4)

Alle kinderen krijgen een ketting met daaraan een letter (alle letters van het alfabet worden hierin verwerkt). Er staat ook een doos met daarin dezelfde letters. Een kind grabbelt een letter uit de doos en het kind wat dezelfde letter om heeft staat op. Eventueel kan het kind een woord maken wat met deze letter begint. Het woord moet te maken hebben met "een dagje uit"

Werken met lettervormen in het zand (nr 5)

In de zandtafel "schrijven" de kinderen met stokjes allerlei letters. Ook met schelpen kunnen allerlei lettervormen worden gelegd in het zand.

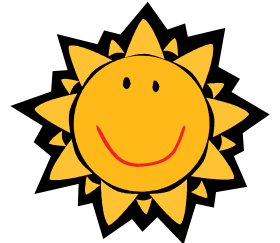
3 Klanken

In een grote zak zitten allerlei voorwerpen of plaatjes van voorwerpen die met drie verschillende beginklanken beginnen (z,b,s) (nr 28)

Versje: kom grabbelen in de zak, ik voel wat ik pak

De kinderen zeggen het versje op. Een kind mag grabbelen en benoemen. Voorwerpen of plaatjes die met dezelfde beginklank beginnen worden bij elkaar gelegd.

- Zand, zonnebril, zee, zwembroek, zwemmen, zon, zeilbootje
- Bootje, bikini, badpak, bal
- Schep, schelp, slak, springtouw

4 Klankletterkoppeling

De leerkracht zegt: Weet je hoe deze letter klinkt? Goed. Kijk rond in de klas (op de kijktafel) en vindt iets dat met deze letter begint (nr 10)

z: zee, zand, zon, zeef, zonnebril, zeester

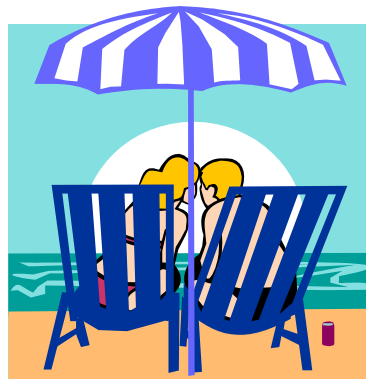
e: emmer

b: bal, bikini, bootje

s: schep, stand, schelp

v: vis, vlieger

p: parasol

10 Winter

1 Rijmen:

Kinderen zoeken plaatjes van rijmende woorden bij elkaar (nr. 37)

- slee - twee
- sneeuw - leeuw
- vlok - klok
- das - jas
- want - hand
- ijs - grijs
- sneeuwpop - drop

hout

Rijmtraadsels (nr 19)

- In de winter is het koud
Dan maken we een vuurtje van
  - Mijn vriendje heet Thijs
Wij gaan samen schaatsen op het
  - Mijn vader heeft een grote slee
En ik mag met hem
  - Op de speelplaats maken wij grote sneeuwballen
En we zijn lekker niet
  - Ik krijg altijd koude tenen
Daarom mag ik mijn broer zijn laarzen
  - Na een dag met veel ijspret
Moet ik 's avonds vroeg naar
  - In onze tuin staat een grote sneeuwpop
Bert maakt de buik en ik zijn
- ijs
mee
gevallen
lenen
bed
kop

2 Letters

Met allerlei materialen lettervormen maken (nr 5)

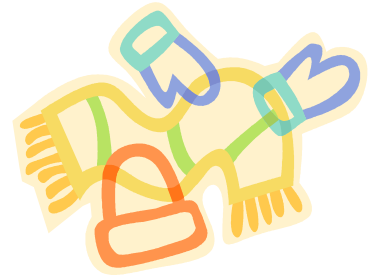
- De kinderen maken in een dienblad vol met "kunstsneeuw" met een stokje allerlei letters
- In de lettervormen van de zandtafel water doen en dat in de diepvries "ijsletters" laten worden

3 Klanken

Klankdelen in woorden klappen van dingen in een doos. Lange en korte woorden afwisselen (nr 6)

Spullen uit de themakist kunnen hiervoor ook gebruikt worden.

- Muts
- Wanten
- Handschoenen
- Das
- Schaats
- Sneeuwvlok
- Sneeuwpop

De leerkracht zegt woorden in losse klankdelen en kinderen wijzen het goede plaatje aan en zeggen het hele woord (nr 20)

- Muts
- Want
- Vlok
- Das
- Schaats
- Sneeuw
- Ijs
- Slee

4 Klankletterkoppeling

Dobbelstenenspel (nieuw)

Welke letter hoor je vooraan in het woord dat je gooit?

Zoek in de klas iets dat met dezelfde letter (klank) begint en leg het op de mat.

- S neeuwpop
- S lee
- S chaatsen
- M uts
- L aarzen
- J as

Welk woord heeft niet dezelfde letter (klank) vooraan. De leerkracht noemt drie woorden waarvan een woord een andere beginklank heeft. (nieuw)

- Sneeuwpop - jas - sjaal
- Muts - sjaal - schaats
- Slee - sneeuwpop - laars
- Sneeuwbal - wanten - sneeuw

Bijlage 2 Inschatten van het niveau van beginnend lezen

Naam kind.....

Geb.datum:.....

Leerkracht:.....

Schooljaar:.....

1 Klank- en letterbewustzijn

	Ja	Nee
Rijmt actief		
Rijmt passief		
Goed op Klank en rijm bij de Cito-taaltoets		
Beheerst auditieve synthese op het niveau van hand-doeek		
Beheerst auditieve synthese op het niveau van te-le-foon		
Beheerst auditieve synthese op het niveau van b-a-l		
Herkent veel letters		
Benoemt veel letters		

Het kind kan de volgende letters benoemen: (zet rondje)

b	c	d	f	g	h	j	k	l	m	n	o
r	s	t	v	w	z	p	a	e	i	u	x
ie	oe	eu	ou	au	ee	uu	aa	oo	ui	ei	ij

Opmerking:

2 Woordenschat en praten

	Ja	Nee
Kent veel woorden		
Leert snel woorden en onthoudt ze		
Gebruikt de themawoorden actief		
Praat makkelijk in de groep		
Goede uitspraak		
Betrokken bij kringactiviteiten		

Opmerking:

3 Zelfstandigheid en emotionaliteit

	Ja	Nee
Werkt zelfstandig met het materiaalpakketje van de methode voor aanvankelijk lezen.		
Kan zonder onmiddellijke aandacht 10 minuten zelfstandig werken		
Goede werkhouding bij vrije werkles		
Goede werkhouding bij verplichte opdrachten		
Weinig tot geen emotionele problemen		
Goede concentratie		
Begrijpt en volgt opdrachten		

Opmerking:

Advies over het niveau van beginnend lezen (inschatting)

Niveau taaltoets voor kleuters	
Hoog niveau om te leren lezen	
Midden niveau om te leren lezen	
Laag niveau om te leren lezen	

Opmerking:

Bijlage 3 Overzicht van klankletteractiviteiten

1 Rijm

Activiteiten	?
1. Alliteratie op namen: Paul, Piet, Peter, Petra, enzovoorts	
2. Alliteratie met woorden van spullen in een doos.	
3. Rijmen bij de voorbereiding van activiteiten, bijvoorbeeld de voorbereiding van een picknick: noekjes, roekjes, toekjes, bij de picknick eten we koekjes	
4. Kringspelletje waarbij kinderen op elkaars woorden een rijmwoord bedenken. Dit kan ook in de vorm van een balspel waarbij kinderen een bal naar elkaar rollen.	
5. Spelletjes waarbij kinderen iets mogen als ze het goed rijmwoord zeggen, bijvoorbeeld door een poortje lopen.	
6. De klank van de dag, bijvoorbeeld alle namen in de klas beginnen vandaag met de /p/.	
7. Bal is een woord dat begint als bok. Luister maar: bal/bok, bal/bok. Ken je een woord dat begint als bok?	
8. Plaatjes van dieren en plaatjes van voedsel. Leerkracht houdt plaatje van de beer omhoog. Kinderen zoeken het plaatje met eten dat rijmt: "De beer houdt van een peer".	
9. Plaatjes van woorden waaronder één niet-rijmend woord. De kinderen benoemen de plaatjes en alleen de woorden die rijmen worden in een cirkel gelegd.	
10. Klanksorteespelletje met plaatjes van woorden met dezelfde middenklank.	
11. Het marcheren op het ritme van een rijm of rap.	
12. Een versje wordt regel voor regel voorgelezen en door de kinderen nagezegd. Het gaat eerst langzamer en dan vlotter.	
13. Pauzeer vlak voor het rijmwoord in het versje en de kinderen raden het goede rijmwoord.	
14. Maak een liedje van een rijmpje.	
15. Vingerversjes	
16. Verdeel de strofen van een rijmpje over groepjes kinderen. Het rijmpje moet per groepje in de goede volgorde opgezegd worden.	
17. Maak een prikbord met afbeeldingen van de personages uit een rijmpje.	

18. Maak een pop van het belangrijkste personage uit een rijmpje.	
19. Gebruik rijmraadsels: Een vis zonder veren, was zwemmen aan het.....	
20. Raadsels met rijm: ik denk aan een lief dier dat miauwt en rijmt op "mat".	
21. Rijmpjes kunnen in mime worden uitgebeeld, bijvoorbeeld de klas zegt het rijmpje op en een groepje beeldt het rijmpje uit.	
22. Kinderen kunnen bij een rijmpje schilderen en tekenen.	
23. Kinderen zoeken plaatjes van rijmende woorden bij elkaar.	
24. Maak rijmwoordfamilies: hand, band, zand, kant, mand, rand, tand, bijvoorbeeld met plaatjes.	
25. Rijmpjes in plaatjes uitbeelden.	
26. De kinderen klappen als ze het rijmwoord horen.	
27. De kinderen zitten in een kring met twee vuisten voor zich. Het rijmpje wordt opgezegd en één kind gaat rond en slaat zachtjes op het ritme van het rijmpje op de vuisten. Op het moment van het rijmende woord in de tweede regel, moet het betreffende kind juist op tijd zijn vuist terugtrekken.	
28. Gebruik een plaatje van een lachend gezicht bij plaatjes die rijmen en een bedroefd gezicht bij plaatjes die niet rijmen.	
29. Ik zeg hand. Jij zegt.....De leerkracht zegt een woord en de kinderen reageren met een rijmwoord. Dit mogen ook nonsenswoorden zijn. Petra zegt poo, Kevin zegt oopoo, Patrick zegt poopoo, enzovoorts.	
30. Rijmende namen voor dieren bedenken: Pluis de muis.	

<p>31. Noem zinnen met rijm: Een muis in het huis, en dergelijke. Daarna noemt u het begin van deze zinnen en de kinderen moeten het goede rijmwoord noemen. Dit kan ook met regels uit versjes of liedjes die kinderen al kennen. Het kan ook worden gedaan met namen van kinderen.</p>	
<p>32. Een spelelement kan worden toegevoegd; kinderen moeten het rijmwoord geven en mogen dan door het poortje.</p>	
<p>33. De kinderen gooien de bal naar elkaar en geven een zin met een rijmwoord. Het kind dat de bal vangt geeft dezelfde zin met een ander rijmwoord.(Op de tafel staat de vaas..... Op de tafel staat de kaas, enzovoorts). Eerst gooit de leerkracht de bal. Dan gooit een kind de bal en verzint zelf een startzin.</p>	
<p>34. Bij een rijmwoord moeten de kinderen zitten en bij een niet rijmend woord moeten ze blijven staan.</p>	
<p>35. Vervang woorden in een bekend rijmpje en laat kinderen dat ook doen.</p>	
<p>36. De leerkracht houdt een plaatje omhoog en noemt de zin met het werkwoord waarop gerijmd moet worden: De jongen praat. Het kind zoekt het plaatje van de zin met het rijmwoord: Het meisje staat.</p>	
<p>37. De kinderen kunnen uit tijdschriften plaatjes van woorden zoeken die rijmen. Dit kan ook in tweetallen of een groepje.</p>	

2 Letters

Activiteiten	?
1. Maak van letters een pictogram en breng ze tot leven. De h is bijvoorbeeld een mannetje met op de stok een hoedje en de twee halen zijn zijn benen met voetjes. De s is een slang (zie: www.letterland.com/firstVisitor.html ; Lyn Wendon).	
2. Maak over deze pictogramletters verhaaltjes: "Sammie de slang maakt een sissend geluid tegen harige Henk".	
3. Kinderen hebben deze letters om hun nek hangen en spelen in tweetallen de verhaaltjes uit.	
4. Maak twee sets van letters en doe daar allerlei sorteerspelletjes mee: dezelfde letter zoeken in de klas, memory, en dergelijke.	
5. Werk met lettervormen van deeg, lettersnoepjes, klei, en dergelijke.	
6. Letters kunnen worden verstopt in de klas en moeten gezocht worden bijvoorbeeld op aanwijzingen van de kinderen.	
7. De lettervormen kunnen met een brush-techniek op papier worden nagemaakt.	
8. Kinderen experimenteren met lettervormen bij vingerverven, kleien, met magnetische letters en met schuurletters.	

3 Klanken

Activiteiten	?
1. Bekende zinnen worden gehumd, zodat alleen het ritme en de toonhoogten worden beluisterd. Kinderen moeten de klank van vraagzinnen, mededelende zinnen en opdrachtzinnen herkennen door een afgesproken reactie te tonen of door de zin te raden.	
2. Lange en korte zinnen of woorden onderscheiden door bij een zin een lange of een korte stok te pakken.	
3. Doorfluisteren van een zin, woord, woorddeel, klankdeel of letterklank in de kring.	
4. Zinnen korter en langer maken en de betekenis van de nieuwe zin begrijpen.	
5. Woorden in zinnen/woorddelen in woorden/klankdelen in woorden/letterklanken in woorden klappen.	
6. Klankdelen in woorden klappen, van dingen in een doos. Makkelijk is dit met korte woorden en moeilijker met lange woorden.	
7. Elk kind krijgt een woord van een zin. Vervolgens gaan deze kinderen in de goed volgorde van de zin staan. Dit kan ook weer met woorddelen, klankdelen en letterklanken.	
8. Omzetten van de volgorde van gehoorde woorden in een zin, in bijvoorbeeld fiches op de tafel en van links naar rechts. Dit kan ook met woorddelen in een woord, klankdelen en letterklanken.	
9. Daarna mag elk kind zijn zin woord voor woord zeggen en bij elk woord/woorddeel/klankdeel/letterklank het goede fiche (of blokje) aanwijzen.	
10. Bewegen op het woordritme in zinnen/het ritme van woorddelen/klankdelen/letterklanken in woorden.	
11. Gebruik lange en korte woorden uit het verhaal dat is verteld. Gebruik eerst woorden waarbij de betekenis niet verwarrend werkt en die qua klank duidelijk in tijdsduur verschillen. Dus nog niet : welk woord is langer "slang" of "poppenhoek", waarbij kinderen in de war raken door de lengte van een slang. Nadat de kinderen hebben nagedacht over de lengte van de klank van het woord stempelt de leerkracht de twee woorden, waarbij de kinderen merken dat het langer duurt om het echte langere woord op te "schrijven" en dat het langere woord inderdaad langer is dan het korte woord. De kinderen krijgen hiermee een besef dat je de lengte van een woord kan horen en ook kunt zien en dat dat los staat van de betekenis van het woord.	

12. Een andere mogelijkheid is het langer en korter maken van woorden als prik/prikken, zit/zitten.	
13. Gebruik eerst samengestelde woorden uit de klas en de school zoals, poppenhoek, handdoek, blokkendoos, enzovoorts. Gebruik bijvoorbeeld ook de dagen van de week. Gebruik eerst woorden bestaande uit twee woorddelen.	
14. De leerkracht kan met samengestelde woorden een deel weglaten en aan de kinderen vragen wat er weg is: Zeg: "handdoek". Luister nu naar mij: "hand". Zeg maar na. Wat is er weg? (Dit spelletje wordt later ook met klanken in woorden gedaan).	
15. Moeilijker is: zeg "handdoek" zonder "doek".	
16. Ook kan de leerkracht twee woorden noemen, waarvan de kinderen één woord moeten maken: hand en doek wordt handdoek.	
17. De leerkracht zegt een voornaam van een kind in klankdelen (syllaben) en klapt op het ritme van deze klankdelen. De kinderen doen dit na. Daarna ook met hun eigen voornamen. Het kan ook met achternamen gebeuren. De spelling van de namen is hier niet belangrijk.	
18. Opdrachten worden gegeven in klankdelen van handelingswoorden: lo-pen, ren-nen, enzovoorts.	
19. Eerst geeft de leerkracht de opdracht. Daarna geven de koplopers opdrachten aan de achterblijvers.	
20. De leerkracht zegt woorden in klankdelen: /te-le-foon/. De kinderen zoeken tussen de plaatjes welk plaatje dit is, houden dit omhoog en zeggen het hele woord: telefoon. Dit kan ook met woorden in een korte beschrijvende zin, woorddelen en letterklanken.	
21. Praten in klankdelen kan in de vorm van een pop of knuffel die stevast regelmatig in een verhaaltje woorden in losse klankdelen uitspreekt. De kinderen moeten deze pop of knuffel helpen om het hele woord goed te zeggen. Dit kan ook met woorden in een korte beschrijvende zin, woorddelen en letterklanken.	

<p>22. De beginklank van de naam van een kind zeggen en de goede naam raden.</p>	
<p>23. Betekenisonderscheidende medeklinkers onderscheiden: p/b, d/t, v/w, f/v, m/n en ze goed articulerend nazeggen. Goed kijken waar de klanken gevormd worden, voelen waar ze gevormd worden en daar kort over praten. De uitspraak kan worden opgenomen en afgeluisterd.</p>	
<p>24. Hetzelfde met betekenisonderscheiden klinkers: aa/a, oo/o, ie/i, ui/eu, ee/e.</p>	
<p>25. Wie weet woorden die beginnen met /bo/? Wie weet woorden die beginnen met /boo/?</p>	
<p>26. Wie weet woorden die beginnen met /ba/? Wie weet woorden die beginnen met /baa/? Enzovoorts.</p>	
<p>27. De leerkracht noemt een paar keer de beginklank van een kind in de klas: /p/, /p/, /p/, /p/. De kinderen bedenken een naam van een kind in de klas: /Peter/. Zijn er nog meer namen die met dezelfde klank beginnen: /Piet/, /Paul/, /Peter/, enzovoorts</p>	
<p>28. Het gaat nogmaals over verschillende woorden met dezelfde beginklank. De kinderen zoeken bijvoorbeeld de plaatjes die beginnen met /f/. Daarna noemen ze het goede woord bij het plaatje en daarna de beginklank. Dit kan ook met concrete dingen in een doos worden gedaan, zoals met pen, potlood, gum, pop, boek, en dergelijke.</p>	
<p>29. Er kunnen bijvoorbeeld echte dieren of namen van fantasiedieren bedacht worden die met een bepaalde klank beginnen. Het kan ook gaan om dingen in de klas.</p>	

<p>30. Stimuleer kinderen om nieuwe gekke woorden voor dingen in de klas te bedenken, bijvoorbeeld de kauwhoek. In deze hoek wordt gekauwd.</p>	
<p>31. De leerkracht noemt een woord: /dik/. De kinderen zeggen het na. Daarna noemt de leerkracht het woord: /ik/. De kinderen zeggen het na. Daarna vraagt de leerkracht welke klank uit het woord weg is.</p>	
<p>32. Werk met "jingles": "/bal/ begint met /b/ en eindigt met /al/. Laat de eerste klank/laat de /b/ weg en je krijgt /al/.Is /al/ een woord? Ja, /al/ is ook een woord".</p>	
<p>33. Kinderen staan in een rij en noemen hun naam zonder de eerst klank van hun naam.</p>	
<p>34. De kinderen zitten in de kring. De leerkracht vertelt aan de kinderen dat je van sommige woorden nieuwe woorden kan maken. De kinderen zeggen na: /ik/. Dan vraagt de leerkracht wat er gebeurt met het woord als je er een /d/ vóór zegt: /dik/.</p>	
<p>35. Begin met lange klinkers, met woorden bestaande uit twee klanken als bij, la, aap, ijs. De kinderen pakken een plaatje en zeggen wat erop staat: /bij/. De leerkracht herhaalt het woord in losse klanken /b-ij/. En legt van links naar rechts blokken voor elke klank (niet gespiegeld voordoen). Elke klank heeft een aparte kleur. Alle kinderen zeggen vervolgens de losse klanken na en wijzen het goede blokje aan.</p>	
<p>36. Dit kan ook met een puzzel. Er is een plaatje van een kat in drie stukjes geknipt. De kinderen zeggen /kat/ in drie klanken /k-a-t/ en wijzen van links naar rechts een stukje van het plaatje aan. De stukjes worden in de goede volgorde gelegd, waarbij het kind steeds de klank zegt. Er ontstaat een volledige plaatje van de kat en het kind zegt /kat/.</p>	
<p>37. Het hakken en plakken wordt in deze activiteit afgewisseld. De leerkracht noemt bijvoorbeeld een zin met het woord dat gehakt moeten worden: /De aap in de boom/. De kinderen leggen het woord /aa-p/ met hun blokken. De leerkracht maakt een nieuwe woord, raap, en de kinderen voegen op de goede plaats, links vooraan, een blokje toe.</p>	

38. De namen van kinderen kunnen in twee stukken gehakt worden. De beginklank en de rest.	
39. Er is een klank van de dag en andere kinderen heten anders. Patrick wordt Satrick, Petra wordt Setra, Kevin wordt Sevin, enzovoorts.	
40. Een kind pakt een plaatje en hakt het woord, klank voor klank. De andere kinderen zeggen de klanken een voor een na. Daarna zeggen de kinderen het woord in zijn geheel.	
41. De kinderen kunnen ook het goede plaatje van het in klanken uitgesproken woord zoeken.	
42. Het kan ook in een spelletje, bijvoorbeeld bij het kopen van dingen in het winkeltje.	
43. Een dominospel, waarbij kinderen plaatjes van woorden met bijvoorbeeld dezelfde beginklank aan elkaar kunnen leggen en zo de domino's kunnen uitleggen.	
44. Iets dergelijks kan ook met kwartetkaarten.	
45. Deze spelletjes kunnen de kinderen ook zelf maken.	
46. Laat kinderen ook woorden bedenken met tweetekenklanken: uil, uit, kuil, trui, deuk, reus.	

4 Klankletterkoppeling

Activiteiten	?
1. Plaatjes met mkm-woorden. De beginletter b staat voor het plaatje van de bal.	
2. De beginklank van populaire woorden uit een verhaal wordt gestempeld met de goede letter.	
3. Stempelen van letterklanken. Je noemt een klank en het kind stempelt de goede letter.	
4. Letters hangen op het prikbord. Kinderen hangen daar plaatjes onder van woorden die met die letter beginnen.	
5. De kinderen zitten in de kring. Een kind neemt de naam van een klasgenoot in zijn gedachte. Het kind zegt: Ik denk aan een naam die begint met een /mmm/. Na deze activiteit, alleen met de beginklanken van namen, wordt de activiteit ook met letters gedaan. Het kind pakt de goede beginletter en zegt. Ik denk aan een naam die begint met deze letter.	
6. Er zijn twee sets met plaatjes. De ene set bevat plaatjes van woorden die met een /s/ beginnen. De andere set bevat plaatjes van woorden die met een /m/ beginnen. De leerkracht benoemt de plaatjes van de woorden die met een /s/ beginnen. De leerkracht vraagt: beginnen deze woorden met dezelfde klank? Welke klank? Na het antwoord van een kind laat de leerkracht de letter "s" zien en zegt: dit is de letter "s". De plaatjes worden onder de beginletter gesorteerd. De kinderen mogen nu extra woorden bedenken die met dezelfde klank en dus met dezelfde letter beginnen	
7. Dan worden de twee sets met plaatjes door elkaar geschud en wordt de activiteit nog een keer gedaan, waarbij de kinderen dus "s-woorden" en "m-woorden" van elkaar moeten onderscheiden en de goede letter pakken en de plaatjes onder de goede beginletter sorteren.	
8. Een collage met plaatjes van woorden die met dezelfde klank beginnen en dus met dezelfde letter. De letter wordt er bij geplakt.	
9. Elk kind heeft een bingokaart met 16 plaatje van woorden. Verder is er een stapel met omgekeerde letterkaartjes. Om de beurt pakt een kind een letterkaart. Pakt het een letter, waarmee een woord op de bingokaart begint dan legt het die letter op het betreffende plaatje.	
10. De leerkracht zegt: Weet je hoe deze letter klinkt? Goed. Kijk rond in de klas en vindt iets dat met deze letter begint.	
11. De activiteit kan ook gedaan worden met dingen die je niet kunt zien.	
12. Wat is hier verkeerd? Bijvoorbeeld letters die verkeerd staan in een woord.	

13. Wat is er weg? Bijvoorbeeld welke letter is hier weg uit jouw naam?	
14. Wat komt hierna? Een letter pakken om een kort woord af te maken.	
15. De leerkracht noemt de klank van de letter en het kind pakt het kaartje met de letter.	
16. Enkele letterkaartjes hangen in het donker aan de lijn. Met een zaklamp wordt even op een letter geschijnen. De kinderen onthouden welke letter het was en verklanken die.	
17. De letters die een kind kent staan in blauw en de letters die het kind nog niet kent staan in rood.	
18. De kinderen lopen over een letterspoor in de klas of de school en verklanken de letters. De klanken vormen samen een woord. Kan ook weer met namen.	
19. De leerkracht schrijft een woord op het bord en verklankt bij het stempelen elke letter. Daarna zegt de leerkracht het hele woord. Daarna stempelt de leerkracht er voor aan het woord een letter bij. De kinderen verklanken deze extra letter en zeggen daarna het nieuwe woord.	
20. Hetzelfde, maar nu wordt er een letter vervangen aan het eind.	
21. Een letter op een kaartje afdekken. Het kind verklankt de letter die het zojuist heeft gezien.	
22. De kinderen maken een eigen letterboek, met plaatjes en de juiste beginletter van de woorden en/of de plaatjes.	
23. Maak brievenbussen met daarop enkele letters. De kinderen kiezen plaatjes en posten het plaatje met de goede beginletter in de betreffende brievenbus.	
24. Leer het alfabetliedje en laat horen dat de namen van de letters in het alfabetliedje anders klinken dan de letters in echte woorden.	
25. Focus per week op een speciale klankletterkoppeling in plaats van zomaar een willekeurige letter per week.	

26. De kinderen mogen nu eigen naam op papier stempelen en op hun stoeltje plakken.	
27. Help bij de richting van het stempelen.	
28. Doe voor hoe "schrijvers" denken als ze woorden op papier zetten. "Ik heb iets nodig voor het boodschappenlijstje dat begint met een /d/....Druk meteen daarna de letter d voor de ogen van de kinderen.	
29. Laat kinderen hardop denken als ze klanken van woorden proberen te verletteren op een eigen briefje.	
30. Gebruik namen die hetzelfde klinken en vraag aan de kinderen of die namen ook dezelfde letters hebben.	
31. Moedig de kinderen aan om te stempelen wat ze weten en laat de rest van een woord even zitten.	
32. Wanneer een kind een woord op klank en de goede letters zoekt, help dan juist op dat moment.	
33. Laat kinderen woorden stempelen op basis van letterstukken van (rijm)woorden die ze al kunnen stempelen.	
34. Laat kinderen rijmwoorden stempelen uit de rijmpjes die ze kennen.	
35. De kinderen stempelen in een structureerstrook. Dit kan ook een treintje of een bus zijn waarin de kinderen mogen stempelen.	
36. Het begint met een /b/ en het rijmt op tak. Welk woord is dat? Stempel dat woord.	
37. Teken een kat en een pop. Stempel erbij wat je hoort.	
38. Laat kinderen stempelen met positieaanduiding: stempel de /k/ aan het begin/aan het eind van een woord.	
39. Doe dit ook met het stempelen van woordjes op een blaadje. Geef opdrachtjes: "stempel bovenaan, onderaan, links, rechts, op de voorkant en op de achterkant, en dergelijke".	

Bijlage 4 Terminologie

Beginnende geletterdheid

- Term van het Expertisecentrum Nederlands
- Een heel brede ontwikkeling van lezen en 'schrijven' voor kleuters.
- Bestaande uit 10 tussendoelen
  - Boekoriëntatie
  - Verhaalbegrip
  - Functies van geschreven taal
  - Relatie tussen gesproken en geschreven taal
  - Taalbewustzijn
  - Alfabetisch principe
  - Functioneel 'schrijven' en 'lezen'
  - Technisch lezen en schrijven, start
  - Technisch lezen en schrijven, vervolg
  - Begrijpend lezen en schrijven

Hier moet nog aan worden toegevoegd: de woordenschatontwikkeling en de ontwikkeling van de visuele herkennen van letters en volgordes van letters.

Taalbewustzijn

- Term van het Expertisecentrum Nederlands (EN) (zie hierboven)
- De vaardigheid om na te denken over de vormaspecten van de taal
- Kinderen maken "taal" tot het object van hun denken
- Ze ontwikkelen een bewustzijn over de vorm van de taal
- Dit noemden we vroeger objectivatie: kunnen afzien van de betekenis van een woord en je concentreren op de vorm ("welk woord is langer: "reus" of "kaboutertje")
- Fonologisch of klankbewustzijn hoort volgens het EN hierbij
- Visuele woordherkenning hoort hierbij.

Fonologisch bewustzijn : klankbewustzijn

- De vaardigheid om (taal)klanken te herkennen en deze te manipuleren, bijvoorbeeld:
- zin opdelen in woorden (1,2,3,4 hoedje van, hoedje van ....) lange woorden opdelen in klankgroepen (kin - der - wa- gen)
- geluiden en rijmen

Fonemisch bewustzijn: letterklankbewustzijn

- Dit is een specifieke, vergevorderde fase van Fonologisch bewustzijn
- Dit is het bewustzijn dat woorden zijn opgebouwd uit klanken
- Sorteren van woorden op beginklank (zoek woorden die beginnen met de /!/))
- Synthetiseren van klanken tot een woord (k / a / 1 -> kat)
- Isoleren van klanken in een woord (wat is de middelste klank van "boom"?)
- Klank toevoegen, weglaten, vervangen (wat hoor je als ik de *Ir* / weglaat in gras?)
- Analyseren van klanken in een woord (kat -> k / a/1 /)
- Fonemisch bewustzijn is de beste voorspeller voor wel of niet succesvol leren lezen. Beter dan IQ, woordenschatontwikkeling, begrijpend Luisteren en opleiding ouders.

Alfabetisch bewustzijn: klankletterkoppeling

- Bewustzijn van kinderen die klanken in letters kunnen veranderen en letters weer in klanken.
- Het kunnen hakken en plakken met klanken en letters in woorden hoort hier bij

Beginnend lezen

- Toespitsing van beginnende geletterdheid op de belangrijkste zaken voor het leren lezen in groep 3. Bestaande uit: spraaktaalontwikkeling waaronder woordenschat en begrijpend luisteren, fonemisch en alfabetisch bewustzijn.

Gebruikte literatuur

1. Marilyn Jager . Adams . Beginning to read: Thinking and learning About Print' Cambridge, MA: Harvard University Press. 1990.
2. Literacy Instruction in Half- and Whole-Day Kindergarten; Research to Practice; L.M. Morow, D.S. Strickland, D.G. Woo . ISBN 0-87207-188-X.
3. Instructional Strategies for Kindergarten and the Primary Grades; In: Preventing Reading Difficulties in Young Children; National Research Council; WWW. Nap.edu C.E. Snow, M. S. Burns, P. Griffin.
4. Phonemic Awareness in young Children; M.J. Adams, B.R. Foorman, I. Lundberg, T. Beeler; June 1998; Copyright by Pail H. Brooke Publishing.
5. Reading Instruction That Works; The case for Balanced Teaching; M. Pressley, 1998 The Guilford Press.
6. Lezen in ontwikkeling; C. Aarnhoutse, 11 september 1998.
7. Teaching Phonics Today; a primer for Educators; D.S. Strickland; International reading Association, 1998.
8. Phonological Awareness Handbook for Kindergarten and Primary teachers; The International Reading Association; 1998.
9. Keuzegids VVE; Programma's, deskundigheidsbevordering en instrumenten op het gebied van Voor- en voerschoolse Educatie; J. Dekker e.a.; Den Haag/Utrecht, december 2000.
10. What Reading Research Tells Us About Children With Diverse learning Meeds; Simmons, Kameenui; London 1998.
11. Learning Vocabulary in Another Language; I.S.P. Nation; Cambridge 2001.
12. Sound Practice; Phonological Awareness in the Classroom; L. Layton e.a.; London 1998.
13. Research Base for Reading Mastery; B.Grossen, University of Oregon.
14. Powerline Programs: Diagnostic and Remediation of difficult Reading problems.
15. Preventing Reading Difficulties in Young Children; The National research Council.
16. Every Child a reader; CIERA-uitgave 2001.
17. The Phonological Awareness Handbook for Kindergarten and Primary Grades; Lita Ericson, Moira Fraser Julieboë , 1998.
18. Teaching Phonics Today; A Primer for Educators; Dorothy S.Strickland; 1998
19. Hulpgids Dyslexie; Sally Shaywitz; 2005.
20. Prediction and prevention of reading failure; Nathalie Badian, (2000).
21. De ontwikkeling van het beginnend lezen bij kleuters. C.Mommers; De wereld van het jonge kind, jrg, 29, nr. 8, 2002).
22. Verder informatie van auteurs als Lambert-Annema, Keuper-Makking, Dumont (1991), Clark en Kellog Uhry (1995), L. Layton (1998); M. Pressly (1998).